SEYF-İ SARÂYÎ'NİN GÜLİSTAN TERCÜMESİ'NİN YAYIMI ÜZERİNE*

ALİ FEHMİ KARAMANLIOĞLU

Bilindiği gibi, büyük İran edibi Sa'dî (Abū ʿAbd Allāh Muṣarrif al-Dīn b. Muṣliḥ al-Ṣīrāzī)'nin meşhur Gülistan adlı eserinin Türkçeye bilinen ilk tercümesi Kıpçak şairi Seyf-i Sarâyî'e aittir. M. 1258 yılında telif edilen eserin yazılışından 133 yıl sonraki bu tercümesi (1391), daha eskisi bulunmadıkça, şimdilik Türkçeye ilk Gülistan tercümesi olmak vasfını muhafaza etmektedir. Bu tercüme ayrıca şu bakımlardan da önemlidir: 1. Mütercimin de bir şair olması dolayısı ile bilhassa manzum kısımlar, metnin ruhuna sadık kalınarak, fakat serbest tercüme edilmiştir. Başlangıç ve sonundaki ibarelerle esere âdetâ bir telif (adaptasyon) havası verilmiştir. 2. Kıpçak Türkçesi ile kaleme alınmıştır. Bu husus Türk dili tarihi bakımından bilhassa önemlidir, zira Eski Anadolu Türkçesi ve Çağatayca gibi eski Türk yazı dillerine kıyasla, bu şiveden elimizde pek az metin bulunmaktadır.

Kıpçak Türkçesinin kendi tabiî sahasından çok uzaklarda kaleme alınan yâdigârlarından bugün bize intikal edenlerin en önemlileri Arapça lûgat-gramer kitaplarıdır. Bunların yanında dinî veya atçılıkla, okçulukla ilgili bazı eserler de vardır. Ancak orijinal olmasa bile böyle önemli bir başka edebî eser, daha ziyade Harezm sahasına ait olarak bilinen Kutb'un «*Husrev u Şīrīn*» ini bir yana bırakırsak, yoktur. Bu bakımdan gerçekten önemli ve üzerinde durulması gereken bir esere sahip bulunuyoruz. Buna rağmen şimdiye kadar eserin ilmî ve güvenilir bir yayımı yapılmamıştı.

Mevcut tek nüshası Leiden Üniversite Kütüphanesinde bulunan «Gülistan Tercümesi» nin ilk neşri, eserin sonuna eklenmiş Seyf-i Sarâyî'nin şiirleri ile birlikte, Feridun Nafiz Uzluk'un bir önsözü ile, Türk Dil Kurumu tarafından yapılmıştır (Seyfi Serâyî, *Gülistan Tercümesi,* Ankara 1954). Bu neşir yazmanın bir tıpkıbasımıdır (faksimile). Ancak gerek fotoğrafların net basılamayışı, gerekse sahifelerin baskı sırasında karıştırılmış olması bakımından dikkatsizce hazırlanmıştır ve itinalı bir yayın niteliğinden uzaktır. Şimdi eserin A. Bodrogligeti tarafından hazırlanan transkripsiyonlu metin ve sözlüğünü (Glossary) ihtiva eden ye-

* A. Bodrogligeti, *A Fourteenth Century Turkic Translation of Saʿdī's Gulistān (Sayf-i Sarāyī's Gulistān bi't-turkī),* Akadémiai Kiadó, Budapest 1969, 450 s.

ni bir neşri ile karşı karşıya bulunmaktayız. Nâşir daha önce de Acta Orient. Hung. ve JSFO'da konu ile ilgili birkaç makale yazmış ve yazmanın sonundaki Seyf-i Sarâyî'nin şiirlerini, faksimilesi ile birlikte, bir kere daha yayınlamıştı. (Acta Orient. Hung. *A Collection of Turkish poems from the 14th century,* XVI, s. 245 - 311).

İki neşri arasında eser üzerinde başlıca A. Battal-Taymas'ın (*Seyf Sarayî'nin Gülistan tercümesini gözden geçiriş,* TDAY-Belleten 1955, s. 73 - 98) ve E. N. Necib'in (E. N. Nadžib, *Arhaizmy v leksike tyurkojazyčnogo pamyatnika XIV veka «Gulistan» Seyfa Sarayi:* Kratkije soobščenija 83, s. 80-95) çalışmaları olmuştur. A. Bodrogligeti neşrinden önce bizim de eser üzerinde ayni mahiyette bir habilitasyon çalışmamız (İstanbul 1967) ve bu çalışmamızdan yararlanarak, dil husûsiyetleri hakkında bir makalemiz (*Seyf-i Sarâyî'nin Gülistan Tercümesi'nin dil husûsiyetleri,* Türkiyat Mecmuası XV - 1968, İstanbul 1969, s. 75 - 126) çıkmıştır. A. Bodrogligeti tarafından ortaya konulan eserde benim çalışmalarımdan istifade edilmemiş ve kitabın bibliyografya listesinde gösterilmemiştir. Herhalde 1967 yılı başında tamamlayıp, aynı yılın Mart ayında İstanbul Edebiyat Fakültesi'ne doçentlik tezi olarak (teksir edilmiş halde) teslim ettiğimiz çalışmamızdan kendisinin haberi olmamış, sonra bu çalışma malzemesine dayanarak kaleme aldığımız eserin dil husûsiyetlerini belirten makalenin neşri ise, belki kitabın baskıya verilmesinden sonraya rastlamıştır. Esasen türkolojinin daha bâkir sahaları ve henüz el sürülmemiş eserleri dururken, sayın nâşirle ayni zamanda ayni eser üzerinde çalışmamız bir talihsizlik olmuştur (Ayni talihsizlik şimdi *Mu'inü'l-mürid* üzerinde devam etmektedir!).

Bizim şimdiye kadar imkân bulup, bastıramadığımız çalışmamızla nâşirin çalışmaları birleştirilebilse idi, herhalde ortaya daha mükemmel bir eser çıkacaktı. A. Bodrogligeti'nin benim çalışmalarımdan faydalanmayışına mukabil, ben eserimi bastırma imkânı bulabilirsem, onun çalışmalarını da dikkate alacağım. Şimdi metnin okunuşu ve sözlük üzerindeki tenkitlerime geçiyorum. Bunları genel olarak iki ayrı bölümde toplamak isterim. Biri okuyuş ve kelimelerin ses değerlerini tesbit bakımından farklı görüşte olduğumuz hususlar, diğeri açıkça yanlış bulduğum noktalar.

Farklı görüşe sahip olduğumuz belli başlı noktalardan biri Türkçenin bilhassa bu devreye ait metinlerinin okunuşunda başlıca problemi teşkil eden *i / e* meselesidir. Nâşir *ä* (genellikle bizim *e* ile gösterdiğimiz ses) ve *i* seslerinin arasında bir de *e* sesini kabul ediyor. Bu bazı neşirlerde *é* veya *ė* ile de gösterilen ve bir kapalı *e* ünlüsü olsa gerek ki, biz bunu, bugünkü Türk şiveleri dışında, eski metinler için kabul edemiyoruz. *e*'den *i*'ye veya *i*'den *e*'ye ünlü gelişmesi sırasında bunun gibi geçiş devresi özelliği gösteren metinlerde ayni kelimenin farklı yazılışlarına çok rastlanır. Ancak muhtemelen bu o devirdeki telâffuz ile klâsik imlânın karışmasındandır. Eğer böyle o devirde Türkçede iki çeşit *e* sesi mevcut olsa idi,

şaha bakımından çok yakın olan ve yabancı bir alfabe ile tesbit edilen *Codex Cumanicus*'da da bulunurdu. Müteveffa K. Grønbech'in meydana getirdiği mükemmel sözlükte böyle bir sese rastlamıyoruz. Sonra nâşir *ä*'den başka *e* ile *i* arası bir ses kabul ettiği halde birçok kelimenin her iki şekilde okunuşuna da rastlayabiliyoruz. Msl. *äkinči/ekinči, äl/el, är/er, äriš-/eriš-, ärtä/ertä, äšit-/išit-* (niye *ešit-* değil?) v.b.

Daha az ölçüde olmakla beraber yine bir kaç kelimede farklı görüşte olduğumuz noktalardan biri, eski Türk alfabelerinin imkânsızlığı ile her zaman tereddüt yaratan bâzı kelimelerde ilk hecedeki *o/u, ö/ü* seslerinin okunuşundadır. Bu bakımdan da şive yakınlığı ve değişik alfabe imkânı ile Cod. Cum.'a müracaat etmeyi uygun buluyorum. Nâşir fiilleri *uyan-, uyat-, uyġan-, uyġät-* okuduğu halde, ayni kökten gelen ismi niye *oyaġ* okuyor? Bu cümleden olmak üzere *uġra-* yerine *oġra-, üze* yerine *öze, uş* yerine *oş* okumayı tercih ediyorum.

Eski metinlerimizi okumakta yine önemli güçlüklerden biri de yabancı kelimelerin Türkçedeki telâffuzları meselesidir. Arapça ve Farsçadan geçme sözlerin kendi aslî telâffuzlarının mı, yoksa bugün Türkçede telâffuz edilen veya o devirde öyle telâffuz edildiği tasavvur edilen şekillerinin mi esas alınacağı tereddüt konusudur. Bir de metnin ait olduğu lehçenin kendi özelliklerini dikkate almak gerekir. İtiraf edelim ki, bu konuda sağlam bir kıstas bulabilmek zordur. Ancak bazı durumlarda, getirilen türkçe eklerin kalın veya ince, düz veya yuvarlak ünlülü oluşları bir fikir verebilir. Msl. ince ek alan *dünyâ* kelimesini *dünye* veya *dünyī* okumak her halde daha uygun olacaktır. Bu bakımdan nâşirin Farsça aslî telâffuzlarına uygun olarak okuduğu *xwad, xwār, xwaš gibi* kelimelerin Türkçede aldığı yuvarlak ünlülü şekiller tercih edilmeliydi. Bunda da başlıca dayanağımız, Cod. Cum. dan başka, bu kelimelerin türkçe ekli şekilleridir. Msl. *xor* sözü eğer *xwār* şeklinde telâffuz edilse idi, mücerret ismi *xwārluq,* (*xorluq*) değil, *xwārlıq* şeklinde olmak gerekirdi. Buna kıyasla diğerlerini de *xod, xoş* v.b. okumak gerekir.

Yine yabancı kelimelerden Arapça asılları *hemze*'li sözlerin *hemze* yazılmayan şekillerinde, hem iki ünlü yan yana gelir gibi bir durumun Türkçeye uymayışı, hem de Arapçanın da buna imkân vermesi hattâ Farsçadaki şekilleri bakımından *hemze*yi *y* (veya bazan *v*) olarak okumayı tercih ediyoruz. Msl. *dā'im, dā'imā* yerine *dāyim, dāyimā, fā'ide* yerine *fāyide, su'āl* yerine *suvāl* v.b. gibi.

Misalleri ve meseleleri çoğaltmak mümkün. Ancak bu grupta bahis konusu ettiğimiz hususlar her zaman aksi de savunulabilecek tartışmalı Türk dili meseleleridir. Bir de bunların dışında açıkça hatâlı olduğunu sandığımız durumlar, yanlış okumalar, indekste eksikler, atlamalar ve sıra karışıklıkları var ki, bunların başlıcalarını önce transkripsiyonlu metni, sonra sözlüğü takip ederek, şöyle tespit edebildik :

Sayfa 7r, satır 5'deki beytin ikinci mısraının başındaki *dīnidin* kelimesi *dünyī-*

din olacaktır. Yani mısrâ *dünyīdin alsun tänaʿum birlä dād!* şeklinde okunmalıdır, zira mânâ bakımından «dünyadan» «tanaʿum birle dad almak» daha uygun olacağı gibi, şekil bakımından da eğer kelime «*dīn*» olsa idi, 3. şahıs iyelik eki ile ablatif hâlinin *dīnindin* şeklinde olması daha uygun olurdu. Metinde bundan başka daha birkaç yerde «dünya» kelimesine *dünyī* şeklinde rastlıyoruz: 24v/7, 75r/3, 94r/13 ve *dünyī-lik* 33v/5 (Nâşir bu kelimeyi *dünyālik* okumuştur. Türkçede böyle nasıl telâffuz edilebilir? *Dünyīlik* olacaktır).

7r/8'deki beytin ikinci mısraındaki *ʿanbär* şeklinde okunan kelime *ʿanter*'dir ve bir özel isimdir. Burada *kim bu kün ʿAnter sañga mihter kerek* diye, cesaret ve kahramanlığı ile tanınmış bir Arap şairi kasdedilmektedir (bk. İslam Ans. I). Bunun gibi, 8r/10'da *tiläsäñ bolmaġa maʿrūf-u kärxī* diye yine cins isim gibi alınan terkip de özel isim olup, meşhur mutasavvıf *Maʿrūfu'l-kerḫī*'dir ve müteakip mısrada *Čünīd* diye yanlış okunan *Cünäyd* ve Şäyḫ Şiblī'nin hocalarındandır.

13v/11'deki *ol toġar könilik üstünä* ibaresi *ävväl toġar...* şeklinde olacak, çünkü arkasından *soñgra* kelimesi geliyor.

Sayfa 14/v'nin 12. satırındaki metnin en okunaksız ve tereddütlü yeri nâşir tarafından *azġarur nuẓẓārı* şeklinde okunmuş ama, ne *azġarur,* ne de *nuẓẓārı* kelimesi sözlükte bulunmadığı için ne demek olduğu veya ne düşünülerek böyle okunduğu anlaşılmıyor.

22/v 9: *taġyīr-i ḥāl* diye okunan ibare *taġayyür-i ḥāl* olacaktır. Buna mukabil 5v/9'da *bäytniñ taqaṭṭuʿın sıʿāl etti* ibaresindeki *taqaṭṭuʿın* kelimesini *taqṭīʿın* okumak daha doğru olur.

23r/7: *aç qarınlı beg tutar qaçmaqnı* ve 113r/7: *çūn ki sävdi xwājä jāndan qulnı bek* ibarelerinde *beg* ve *bek* okunan kelimelerin her ikisi de «üstün, daha çok» demek olan *yig* (*yeg*) olacaktır. Bugün Türkiye Türkçesinde *yeğ* şeklinde olan bu kelime *yeg tut-* şeklinde «tercih etmek» anlamına gelir.

31r/10 ve 147r/4'deki *nävkär* kelimesi Cod. Cum. da olduğu gibi, *nöger* şeklinde okunsa daha doğru olacak. Çünkü birinci misalde metin manzumdur ve *nöger* veya *nöker* şeklinde okunması vezne daha uygun gelmektedir.

38v/6: *elä* olarak okunan ve sözlükte *el* «el» kelimesinin datif hâli olarak tesbit edilen kelime *äylä* «öyle» olacaktır. Nitekim 55v/3'de de ayni şekilde yazıldığı halde doğru olarak *äylä* okunmuştur. İlkinde üstelik metin manzumdur ve nâşirin okuyuşu mânâya olduğu gibi vezne de uygun gelmemektedir.

42r: 9. satırdaki *yur* sözünün *yuvar* şeklinde okunması vezne daha uygun olur. 11. satırdaki *uṣa* kelimesi ise, açıkça *uṣta* (*oṣta*) olacaktır. Anlamı «işte» dir. Önsözünde nâşir E. N. Nadžip'in *oṣna* okuyuşu yerine kendisinin *uṣa* okuduğunu söylemektedir ki, ikisi de yanlıştır.

46v/7: *tip teg olturmaq bälli anda väbāl* diye okunan mısra *tip-tek olturmaq bälī anda väbāl* şeklinde okunmalıdır. Türkçe *bälli* kelimesi bu devirde ve metinde bu şekilde olmayıp, *belgili* şeklindedir. Bu söz «evet» anlamına (Farsçadan

Türkçeye geçen, Arapça asıllı) *bälī*'dir. Bu şekilde okumak mânâya da, vezne de uygun olur. Ayni sayfanın 9. satırındaki ol *ṭāġī yāġī xilāfınça* ibaresindeki *yāġī* diye okunan kelimeyi *bāġī* «zâlim» olarak almak herhalde daha uygun olur. Yine ayni sayfanın son satırında *xusaib* diye okunan özel isim metinde sarih olarak *xasīb* şeklinde harekelenmiştir. Bu isim *Gülistan*'ın Farsça nüshalarında da farklıdır. Herhalde Seyf-i Sarâyî'nin tercümesine esas olan nüshada da böyleydi. Nüsha farklarını dikkate alarak *Gülistan*'ı Fransızcaya tercüme eden Defrémery de bu ismin *Ḫasīb* şeklini tercih etmiştir.

48v/5 : *kim aña it tikip jäbīn üsti* şeklinde okunan mısra *kim aña it tegip çebin üşti* şeklinde olacak. Bilhassa son kelime *üst* «üst» kelimesinin 3. şahıs iyelik ekli şekli değil, *üş-* «üşüşmek» fiilinin geçmiş zaman şeklidir. Başka misalde geçmediği için bu fiil sözlükte de yoktur.

49v/4 : *ẓulūm jähūl* değil, *ẓalūm jähūl* olacak.

53r : 3. satırda *qoltuqunda* kelimesinde 3. şahıs iyelik eki *u* olarak yuvarlak okunmuş, müteakip satırda *küninde* kelimesinde ise, *i* olarak dar okunmuş,, fakat indekse *kününde* şeklinde alınmış. Bu devirde henüz 3. şahıs iyelik ekleri pek ses (ünlü) uyumuna uymadığı için üçünün de dar ünlü yani *ı, i* okunması gerekirdi. Zaten metinde de *küninde* kelimesinde *y* harfi yazılmıştır.

53v/9 : *rävşän-ẓamīr* diye okunan kelimenin metinde açıkça *rūşän-ẓamīr* diye hareketlendiği görülüyor.

55r/1 : *bir neçä kälimä vaʿẓ ettim* diye okunan ibaredeki fiilin Farsçası da *guftam* olduğuna göre *ayıttım* şeklinde okumak daha doğru olacak. Sözlükte de *et-* maddesinde bu yardımcı fiil ile yapılan bütün yardımcı fiiller alındığı halde *vaʿẓ et-* alınmamış.

55v/13 : *ṭāqım qalmayın* ibaresi *ṭāqatım qalmayın* olacaktır. Metinde *ṭāqat* kelimesindeki *te* harfinin noktaları görülmüyorsa da, dişi yazılmıştır.

58v/13 : Mısraın *ʿuẓr-u nämäz* diye okunan son kelimeleri *ʿuẓr u niyāz* olacak. Bir önceki beytin son kelimesi de *nämäz* olduğu için bunun da *nämäz* olmasına imkân yoktur, zira iki kelime redif olacağından kafiyelenemez.

64v/5 : *ʿarāb täväçisindän bir qara oġlan* ibaresindeki *täväçisindän* sözü *nävāḥīsindän* olacaktır. Farsçası *az ḥayy-i ʿarab.*

67v/5 : *ʿayb etmäyin* değil, *ʿayb aytmayın* (*maʿẓūr tutqay sız*) olacaktır. Çünkü ibarenin anlamı «ayıplamayarak, ayıbını söylemeyerek» tir. *ʿayb et-* ise, ayıplamak değil, «ayıp yapmak» anlamına, kastedilenden farklı mânâdadır.

75v : Hem 4. satırda, hem 5. satırda *çirāġı* diye okunan ve sözlükte akkuzatif şekli olduğu belirtilen kelime *çirāġnı* olacaktır. Metindeki yazılışları sarih olduğu gibi, zaten Kıpçak lehçesindeki akk. eki *-ı, -i* değil *-nı, -ni*'dir.

77r/7 : *kim ärtä gil täniñ topraq bolġay!* mısraındaki *gil täniñ* terkibini *gül täniñ* okumak mânâya da şiire de daha uygun olur.

89v/5 : *qurmış buġday* diye okunan *qavurmış buġday* olacaktır. Sözlükte

doğru anlam verilen bu fiili elif yazılmadi diye *qur-* şeklinde okumaya lüzum yoktur, bu şekilde de *qavur-* okunabilir.

92v/13 : «*bir mäṣäl-i xwājä Isḥāq*... diye başlayan ibarede izafet yoktur, *mäṣäl* olacak. Gerek bu, gerekse iki satır sonra gelen *mäṣälni* kelimeleri sözlükte ise, 3. şahıs iyelik eki gibi (*mäṣäli*) gösterilmiş. Yine ayni ibarede geçen ve *xwājä Isḥāq* diye okunan ismin ilk kelimesi her iki sayfada da hep *xoja* okunacak şekilde harekelenmiştir.

97r/13, v/5, 99v/8 : *münʿam* ve 93v/10 : *münʿam bol-* diye okunan kelime hep *münʿim* olacak. *münʿim* «ni'met veren, velinimet» anlamı ibareye daha uygun olduğu gibi zaten iki yerde açıkça bu şekilde harekeli yazılmıştır.

101v/8 : *nāgäh bir quyıġa yetti* ibaresi *tā ki bir quyıġa yetti* olacaktır. Hem metin, hem Farsça aslı böyledir.

103r/13 : *kim künäṣ ıssısı arqasına ottı* değil *ötti* («geçti») olacaktır. Eğer *ot-* («yakmak») diye sözlüğe alınan bir fiil olsa bile, ibare *arqasına* değil *arqasını* olurdu.

110v/10 : *çūn üç fäläkdäkin bilür sän* mısrai *çūn evc-i* (*ävj-i*) *fäläkdäkin*... şeklinde okunmalıdır, çünki Farsça aslı da böyledir. Zaten «*üç fäläk*»? diye bir kavram olamaz. Ayni satırda beytin ikinci mısraının başı da *tek bilmädiñ* şeklinde değil, *nik / nek* (Cod. Cum. «Weshalb») *bilmädiñ* şeklinde okunmalıdır.

111v/1 : *muṣāḥib* kelimesi niye *maṣāḫib* okunuyor? Metinde görülen üstün işareti *mim* harfine değil, *sad*'a aittir.

116r/13 : *maña ne qaygu özin köydürürsä pärvänä* mısraındaki *köydürürsä* fiili *köydürsä* (*küydürsä*) olacaktır. Metinde birleşik şart çekimi bir iki yerde böyle de yazılmış olmakla beraber, genellikle ... *isä* şeklindedir. Buradaki ise, birleşik şart şekli değil, *küydür-* fiilinin basit şart şeklidir.

118r/1 : *ne qaygu sävmäsä gülni sısıqan* diye okunan mısradaki *säv-* fiili *söv-* şeklinde harekelenmiştir ve Kıpçak Türkçesinde bu kabil yuvarlaklaşmalar vardır. Mısraın sonunda *sısıqan* diye okunan ve sözlükte «sıçan» diye mânâlandırılan kelimenin ise, *sasıqan* diye okunup, «*saksağan*» olarak düşünülmesi daha doğru olacaktır (Radloff, *säsgän* «saksağan»). Ayrıca güzel kokulu *gül* ile «fena kokmak» anlamına gelen *sası-* fiili arasında kelime oyunu yapılmıştır.

118v/13 : *qarınçalar tolun ay tegräsindä ṣaff yemiş* mısraının sonundaki kelimenin *yemiş* şeklinde okunması ve *ṣaff ye-* diye bir fiil düşünülmesi pek akla yakın değildir. Bu kelimenin Cod. Cum. daki *beyi-/biyi-* ve Tercüman'daki *bey-* («tanzen») fiili olarak kabul edilip, *beymiş* şeklinde okunması ondan sonraki beytin sonundaki *keymiş* kelimesi ile kafiye oluşu bakımından da daha uygundur.

121r/4 : *bu bäytlärni etip, aytıp* olacaktır.

125r/4 : *mäjävär bol-*, sözlükte olduğu gibi, *müjävir bol-* olacaktır.

127v/5 : *sözlär* kelimesi *sözlärlär* olacaktır (bu şekil sözlükte de yoktur).

129v/4 : *ne täfävüt qılur kim it ursa* mısraının son kelimesi *ursa* değil, «hav-

lamak» anlamına *ür-* fiilinden *it ürsä* şeklinde okunmalıdır. Tabiî sözlüğe de *ür-* fiilini eklemek *ur-* maddesindeki «havlamak» anlamını çıkarmak gerekir.

133v/6 : *neçä yätsä küçüm küluñ alayım* şeklinde okunan mısranın sonu *kö(ñ)lüñ alayım* olmalıdır. Her ne kadar yazmada nâşirin okuduğu gibi okunacak şekilde yazılmış ise de, bu bir imlâ hatâsı olup, *köñlüñ* kelimesinin ilk *ñg* harfleri unutulmuş olmalıdır. Zira kelimeyi *kül* diye okuyup «omuz» olarak mânâlandırmak hikâyeye ve ibareye uymadığı gibi, *köñlüñ* alayım şeklinde okunması Farsça aslına da uygun gelmektedir (Farsçası : *dilet bedest ārem*).

136v/2 : Metinde *beliñ bögrülgäni* ... sözlükte *bügrülgäni* diye okunan fiili atıf yapılan Cod. Cum. daki *bükrü* kelimesi gibi *bükrül-* şeklinde okumak daha doğru olacaktır.

137r/4 : *qalur bir jümlä çapsa pählävān aṭ* mısraı *qalur bir ḫamlä çapsa...* diye okunmalıdır.

138v/9 : *qopup qāẓī .... bekkä turuştı* diye okunan ve içinde bir kelime boş bırakılan mısraın ilk kelimesi *qopup* değil *qoyup* olacaktır, çünkü boş bırakılan yerde metinde yazılması unutulan kelime sonra *evin* diye sayfa kenarına yazılmış ve metindeki yeri de işaret edilmiştir. İndeks'de olmayan *bekkä* kelimesi de *beggä* olacaktır. Böylece mısraın doğru okunuşu şöyle olmaktadır : *qoyup qāẓī evin beggä turuştı.*

139v/1 : *çūn yuldı uş pälīdräk tür* diye okunan mısrada üç kelime yanlış okunmuştur. *yuldı* diye okunan kelime *boldı, uş* «ıslak, yaş» anlamına *üvüş*, sondaki *tur* da *turur* olacaktır. Yani mısraın *çūn boldı üvüş pälīdräk turur* şeklinde okunması gerekir. Böylesi hem yazıya, hem vezne, hem de Farsça aslına daha uygun olur. Nâşirin okuduğu şekil, şiirin veznine ve Farsça aslına tam uymayışından başka hece sayısı bakımından dahi bir önceki mısradan iki hece eksik olmaktadır.

140r/11 : *üstādını indäp yigräyip ayttı* ibaresindeki *yigräyip* diye okunan kelime *yigrip* (/*yigirip*) olacaktır. Nitekim nâşir tarafından da birçok yerde (12r/8, 36r/6, 47v/6, 155r/3) *yigirip* okunmuştur. Burada *yigräyip* okuyarak, *yigrä-* diye bir fiil çıkarmaya lüzum yoktur.

145r/6-7 : *bāz qiyās et* diye okunan ve sözlükte ayrı bir madde olarak verilen *bāz* kelimesi *bar!* olacaktır. Türkiye Türkçesindeki «*var, kıyas et!*» gibi.

146r/1 : *tüni kün bäslädi quş teg keyik bigin bügürgünçä* diye okunan mısraın, sözlükte *bükür-* «to bleat» (melemek) diye alınan, son kelimesi *yügür-* «koşmak» fiilinden *yügürgünçä* olmalıdır.

157r/5 : *dağı nähbätiniñ tärkäşindä ne kim oqı bar idi attı* ibaresindeki hem *nähbät*, hem de *tärkäş* kelimelerine sözlükte «quiver»(tirkeş) diye ayni anlam verilmiş! *nähmätiniñ tärkäşindä* okumak daha doğru olur.

157v/5 : *ol maña mān aña tuttum çäkişip* mısraındaki *tuttum* kelimesi *tutup*'tur.

159r/13 : *māẕī* (*-dän keçip*) diye okunan ve sözlükte Farsça aslının da aynı olduğu belirtilen kelime eserin Farsçasında (orijinalinde) *māmäẕā* şeklinde olup, biraz silik olmakla beraber, dikkat edilirse metinde de bu şekilde okumak gerekir. Cümlenin (159v/1) devamı olan *mājärā ʿuẓrını müdārā ṭarīqi bilän* ibaresindeki yazmada üstü leke ile kapanmış olan kelime *mājärā* olarak okunmuş ve sözlükte de Farsçasının ayni olduğu işaret edilmiştir. Oysa ki eserin aslında bu kelime *mājärā* olmayıp, *müdārā* kelimesi ile secîli olarak, ayni vezinde «yarış, çekişme, tartışma» anlamına *müjārā* kelimesidir. Tercümeye *müdārā* kelimesi aynen alındığına göre, ayni ibarede onunla paralel olan kelimenin de aynen alınması o devrin söz sanatları bakımından tabiidir.

166r/2 : *neçük kim aruq qoynı ursañ sämiz körünür* diye okunan ibaredeki *ursañ* kelimesi *üvürsäñ* olacaktır. Arap harfleri ile ayni şekilde yazılan *ürse* kelimesinin *ursa* okunması gibi, burada da «üfürmek, üfleyerek şişirmek» anlamına *üvür-* fiilinden *üvürsañ* kelimesi ayni şekilde yazıldığı için olacak *ursañ* okunmuştur. Zira vurmakla koyun semiz görünmez! Bilindiği gibi, koyun kesildiği zaman, derisinin kolay yüzülmesi için, bacağından üflenerek, şişirilir. Bu durumda zayıf bir koyun bile semiz gibi görünür. Metnin Farsçası da bu anlamdadır.

171v/3 : *uṣaq taşlar turşuzur* diye okunan ibarenin son kelimesi (herhalde metinde ve önsözdeki (s. 24) *turşuzur* baskı yanlışı olacak, çünkü sözlükte fiil *turuşur-* olarak alınmış) *tirşürür* veya *terşürür* olacak. «Toplamak» anlamına gelen bu fiilin kökü *tir-/ter-* «dermek» olup, bu şekil ondan türemiştir. Eski Anadolu Türkçesinde *derşür-* ve benzer şekillerine rastlanır (bk. *Tarama Sözlüğü II*, Ankara 1965).

177r/3 : *järrä içindä ne isä taşından ol säzär* mısraının son kelimesinin *säz-* fiilinden *säzär* olarak değil *sız-* fiilinden *sızar* olarak okunması gerekir.

177r/7 : *yüzük keçürüp baqtı* değil *taqtı* olacaktır. Ancak bu metne ait bir hatâ da olabilir. Gerçekten metinde *baqtı* okunabilecek şekilde yazılmıştır. Fakat ibarenin gelişinden ve metnin Farsça aslından *taqtı* olacağı âşikârdır.

178r/6 : *kim istämäs bolsa bizgä ne ziyān!* diye okunan mısrada *istämäs* diye okunan kelime *işitmäs* olacaktır. Çünkü bu şekilde okunduğu takdirde şiirin veznine uygun olur. Nâşirin okuduğu şekilde vezin bozulur (nâşirin genellikle şiirlerin veznine pek dikkat etmediği görülüyor). Üstelik müteakip mısrada *ol biligli kim işitip iş iter* denilmektedir! Yine ayni şiirin devamında (str. 9) *yol üçün azuq atuq etmäk* mısraında *atuq* diye okunan kelime de *anuq* olacaktır. Tabiatiyle sözlükteki *atuq* «churn» maddesi de *anuq* «hazır» olarak değişecektir. Metinde *anuq* yazıldığı gibi, *yol üçün azuq anuq etmäk* «hazırlamak» daha uygun olur. Yine ayni şiirin sayfanın son satırına rastlayan beytinin nâşir tarafından *müddaʿī közläp hünär ʿaybın kerär* diye okunan mısraının son kelimesini biz mânâya daha uygun olarak *kezär* okumayı tercih ederiz. Eski metinlerin okunmasında ve neşrinde daha dikkatli ve sabırlı olunması gayesiyle yaptığımız tenkitlere bakarak, sayın nâ-

şirin bizi «hüner aybını gözleyerek gezen müddeî» olarak saymamasını dileriz.

Sözlük (Glossary)'e ait tenkitlerimize gelince; kelimelerin metinde geçen çekimli şekillerinin de alınması, bunların çok defa içinde geçtikleri ibarelerle ve Farsça asılları da belirtilerek verilmesi takdire şayandır. Ancak bunun bütün misaller gösterilerek tam bir indeks şeklinde olması daha iyi olurdu. Bazı şekiller, hattâ bazı kelimeler atlanmıştır ki, bunların mühimleri sırası geldikçe işâret edilmeye çalışılacaktır. Meselâ *bilä* «ile» edatının dört şekli de metinde geçmektedir. Fakat sözlüğe *bilä, bilän, birlä* şekilleri ayrı ayrı madde başı olarak alındığı halde, *birlän* (9r/1, 47v/5, 49r/5 v.b.) alınmamıştır. Yine bunun gibi *dānä-i dām* (99r/5) terkibinin ilk kelimesi sözlükte var, ikincisi (*dām*) madde başı olarak yoktur. *şükr-i ni'mät-i mävlā*(159v/5) terkibinin de ilk iki kelimesi var, *mävlā* yoktur.

İster şahıs adı, ister yer adı olsun sözlükte özel isimlerin karşılıkları verilmemiş. Ancak bu da düzenli bir şekilde değil, çünkü karşılıkları verilenler de var. Msl. *Čīn, Fir'aun, Iblīs, 'Iraq, Käyvān, Nīl* özel isimlerinin karşılıkları var, *Kävşär*'in karşılığı da yine ama parantez içinde verilmiş. Bunların diğer özel isimlerden farkını anlayamadık. Niye meselâ *Dimäşq* şehir adının karşılığı veriliyor da karşı sahifedeki *Diyār Bäkr*'in sadece özel isim olduğu belirtilmekle yetiniliyor? *Iblīs*'in karşılığı veriliyor, *Däjjāl*'ın verilmiyor.

Metinde *al-ḥamd,* sözlükte *alḥamd* diye yazılan ve cins isim zannedilerek, 'praise' diye karşılık verilen kelime de burada cins isim olmayıp, *alḥamdü* okunması gereken bir özel isimdir ve Kur'an'ın «Fatiha» suresidir.

Sözlüğe *al*[2] 'front part' ve *ar* 'opposite' diye mânâlandırılarak madde başı olarak alınan ve *al-a* ve *ar-a* gibi çekimli şekilde gösterilen sözler aslında müstakil birer kelimedir: *ala* (*bol-*) ve *ara.* Kanaatimizce nâşir metni yanlış anladığı için böyle gösterilmiştir. Şöyle ki, *qaçan körsäñ kim düşmän çärisi için ara ala bolup tarġamaġa başladılar,* (165r/3) ibâresindeki *ala bol-* fiili *ara ala bol-* şeklinde anlaşılmış ve mânâlandırılmıştır 'to be dispersed'. Halbuki *ara* sözünü *için* kelimesi ile *için ara* 'içersinde, kendi aralarında' şeklinde düşünmelidir, *ikki kişi ara* (163r/3) misalinin *ara* maddesinde verilişi gibi. *için ara* deyimine benzer şekilde Eski Anadolu Türkçesinde de rastlıyoruz: *iç ara* (*Tarama Sözlüğü III,* Ankara 1967). *ala bol-* «karışmak, düzeni bozulmak» fiili ayni anlamda Ebu'l-gazi Bahadır Han'ın *Şecere-i türkī* adlı eserinde de geçmektedir (Le Baron Desmaisons neşri, St. Petersbourg 1871, s. 259/5). Böylece *ar* ve *al*[2] maddelerinin sözlükte yeri olmaması gerekir. *al*[2] maddesindeki diğer misal (*al-ında*) ise, *allında* şeklinde okunup, *all* maddesine alınmalıdır. Zaten başka bir yerde bu şekilde okunmuştur: *allında* (48r/13).

Dimäşqī kelimesi metinde «of Damascus» anlamında değildir. İbarenin gelişinden ve metnin Farsça aslından anlaşılıyor ki, Şam'ın meşhur kılıçları kastedilmektedir.

erki diye madde başı yapılan ve «perhaps» diye anlam verilen bir kelime

yoktur metinde. Yanlış anlaşılan ve Eski Türkçedeki «Fragepartikel» zannedilen kelime *erk/irk* «kuvvet, kudret» kelimesinin 3. şahıs teklik iyelik ekli şeklidir: *erk-i*. Nitekim *-li* eki ile teşkil edilen şekli sözlüğe ayrı madde olarak alınmıştır: *ärkli* «mighty».

Transkripsiyonda ikinci babın başlığı metinde olduğu gibi, *faqr axlāqı* diye okunduğu halde, sözlükte *faqr* maddesinden ayrı olarak, *fuqur* diye verilmiş.

içmäk (102r/12) kelimesi ayrı madde olarak verilmediği gibi, *iç-* «to drink» maddesinde de gösterilmemiş. Halbuki *yemäk* gibi ayrı bir madde olması gerekirdi. Mamafih bu misal (*yemäk içmäk* 102r/12) *yemäk* maddesinde de unutulmuş.

Sözlüğe *is* ve *iyis* şeklinde iki ayrı madde olarak alınan kelime *ıyı*(veya *iyi*) okunmalıdır. Nitekim 4r/5'deki arapça ibarenin kelime kelime altına yazılan türkçelerinde ayni anlama gelen türkçe kelime yani arapça *näsīmun* kelimesinin karşılığı nâşir tarafından da dip notta *xwaş iyli* şeklinde okunmuştur ki ayni sözdür. Diğer misallerde *is* ve *iyis* okunuşunun sebebi herhalde vokallerden sonra gelen *-si 3.* şahıs iyelik ekindeki *s* konsonunun kelimenin bünyesine dahil zannedilmiş olmasından ileri geliyor. Kelime kalın veya ince okunacağını belirten bir ekle geçmemekle beraber, biz Kaşgarî'deki *yıdıġ* ve Cod. Cum.'daki *ıyı* şekillerini dikkate alarak kalın okumayı tercih ediyoruz.

isi kelimesi alfabetik sırada değil. Zaten bir yerde imlâda şedde işareti konulmadı diye *issi* kelimesini *isi* okuyup, ayrı bir madde yapmaya lüzum yoktur.

iştä «look!» diye ayrı kelime zannedilen söz *iş* «iş» kelimesinin lokatifidir. Metnin Farsça aslı bunu teyit ettiği gibi, zaten *işte* kelimesi o devirde henüz *uşta* (veya *oşta*) şeklindedir. Fakat nâşir metinde bir yerde geçen (42r/11) bu kelimeyi de *uşa* okuduğu için farkedememektedir.

käm (90v/7) «kötü, kem», *käz* «defa, kere» (17v/7, 22r/6 v.b.), *kibin* «gibi» (145r/6) sözlükte unutulan kelimeler arasında.

Farsça *ki* sözüne de türkçe *kim* kelimesi gibi birkaç farklı karşılık verilmiş. Halbuki *ki* kelimesinin zamir anlamları olmayıp, metinde ancak birkaç yerde edat «ki» olarak kullanılmıştır.

Metinde doğru olarak *kiçilikdä* (140v/13) şeklinde okunduğu halde, sözlükte, hiç yoktan *kiçilik*'den ayrı bir *kiçiklik* maddesi konularak, bu kelime orada gösterilmiş.

kūl «sholder» diye bir madde olmayacaktır. Zira bu, yukarıda belirtildiği gibi, *köñül* kelimesinin metinde yanlış yazılmasından doğmaktadır.

Metinde doğru olarak *mā-ḥazarın* (91r/4) diye okunup, sözlüğe *māḫazarī* diye alınan ve «breakfast» diye anlam verilen kelimeyi *mā-ḫazar* olarak alıp, «hazır bulunan (şey)» diye mânâ vermek daha doğru olur.

mälik maddesi epey eksik, bir çok çekimli şekil alınmamış. Tam bir indeks yapılmadığı için bu durum bir çok maddede de görülmektedir.

Metinde (81r/7) *bu kün ol miñ bir atın ḫurmäti-çün* mısraında doğru okunan *miñ* «*bin*» kelimesi sözlükte *miñ* «thousand» maddesine değil, *meñ* okunarak ve «eternal» anlamı verilerek ayrı madde olarak yazılmış. Şiirde Tanrının bin bir adının kastedildiği açıktır, «ebedî» anlamına gelen kelime ise *meñü*'dür. Yine metinde *qarşumda kelip turġan bilsäm ʿajäbā näm dur* (120r/3) mısraında doğru okunan *näm* kelimesi sözlüğe *nämm* olarak alınmış ve «slanderer» anlamı verilmiş. Halbuki kelime *ne* soru sözünün 1. şahıs teklik iyelik ekli şeklidir (*ne-m*).

net- (*ne* + *et-*) fiilinden ayrı olarak müstakil madde halinde verilen *näd-* ve *ned-* şekilleri *net-* fiilinin *-äyim* eki ile çekilirken aldığı durumdur, farklı bir şekil değil.

ot- fiilinin de *öt-* olacağı yukarıda belirtilmiştir.

rāḥat ve *saḫar* diye okunan kelimelerin *rāḥät* ve *säḫär* olacağı çekim sırasında aldıkları ince datif eklerinden bellidir: *rāḫät-kä* (51r/1, 52r/9), *säḫär-gä* (62r/4).

Sözlükte š harfinin sonlarına doğru bir karışıklık olmuş. *şol* kelimesi sırasında değil, *şorba* (160v/6) da unutulmuş.

Metinde *bek tutar* okunmuş, sözlükte hem *bek,* hem de *tek tutar* diye *tek* maddesine alınışının sebebi anlaşılmıyor. *tıñla-* fiilinin misalleri de metinde hep ince (*tiñlä-*) okunmuş.

ḫayf kelimesi iki misalde (59r/9,10) ve sözlükte bir de *xayf* olarak veriliyor. *xamrā* okunan kelime de *ḥamrā* olacaktır.

xuşnud kelimesi sözlükte sırasında değil. *yavaş* (50v/11) kelimesi unutulmuş. *yämänī* değil, *yämānī* olacak. O devirde kalın olması daha muhtemel *yuñ* kelimesi ince okunmuş ve Cod. Cum. (Grönb. 129) da *yüñ* diye gösterilmiş. Oysa ki orada *yuñ*'dur.

zällät ve *ẕälīl* kelimelerinin yerleri değişmiş. *zārılıq* olduğu halde, *zārı* (59r/3 v.b.) yok. *zämīn* (176v/12) de unutulmuş.

Görülüyor ki, A. Bodrogligeti'nin *Gulistān bi't-turkī* neşri biraz aceleye gelmiştir. Nâşirin *Muʿīnu'l-murīd* neşrinde daha sabırlı olmasını tavsiye ederiz.